

Holzbachová, Ivana

K metodologii raných děl Wenera Sombarta

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1969, vol. 18, iss. C16, pp. 59-72

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102277>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVANA HOLZBACHOVÁ

K METODOLOGII RANÝCH DĚL WERNERA SOMBARTA

Werner Sombart vstoupil do vědeckého života Německa koncem 80. let 19. století. Vyrůstal a formoval se vědecky v době, která byla vyplněna bojem o pojem vědeckosti ve společenských vědách. Ukázalo se, že pro společenské vědy je do značné míry, vzhledem k jejich předmětu, nepřijatelná formulace vědeckosti tak, jak se ustálila v přírodních vědách a jak byla spojena s metodami jim vlastními. V prostředí, v němž se komplikovanost společenské situace pojila s komplikovaností duchovní tradice, se Sombart snažil reagovat na všechny současné podněty. Především v tomto smyslu byl žákem Maxe Webera.

Problém vztahu přírodních a společenských věd je živý i v marxismu. Jde tu zejména o otázku působení subjektivního faktoru v dějinách, o vyřešení otázek, které klade nejsložitější vrstva skutečnosti. V této vrstvě nelze, jak se ukázalo, uplatnit ten způsob zákonitostí, s nimiž pracuje přírodní věda. Zjištění, že společenské zákonitosti se prosazují skrze živé lidi, se mění v problém vztahu subjektivního a objektivního v dějinách v problém, který se ze svého hlediska snažil řešit i Sombart osobitě pojatou syntézou objektivně platných tendencí a subjektivní motivace lidí. Tento článek je pokusem zpřístupnit některé jeho názory týkající se této otázky a poukázat na to, co je dosud v Sombartově řešení této problematiky živé.¹

Sombartova práce se týká nejméně čtyř oblastí: historie, sociologie, politické ekonomie a filosofie. Sám Sombart se pokládá za ekonoma a tak se neobejdeme bez jeho definice politické ekonomie, již chápe jako společenskou vědu a které věnoval své speciálně metodologické dílo.

Politickou ekonomii definuje Sombart jako „učení o hospodářských systémech“² nebo pomocí předmětu jako vědu o hospodářství,³ které charakterizuje jako „činnost zaměřenou na získávání... věcných statků“.⁴ Konkretizace pojmu „hospo-

¹ Uvedla-li jsem v názvu, že se chci zabývat Sombartovými pracemi ranějšího období, musím toto období přesněji vymezit. Pokouším se zformulovat některé otázky, které se vynořují při četbě Sombartova *Der moderne Kapitalismus* (1916—1928), *Der proletarische Sozialismus* (1924) a *Die drei Nationalökonomien* (1930). Časovým rámcem jsou tedy léta 1916—1930. Toto vymezení nemá být vymezením tematickým, nepředstavuje žádnou zvláštní etapu Sombartova vývoje. Nebudu se také otázkou Sombartova vývoje zabývat, nebude-li to nutné vzhledem k možnosti vzniku některých nedorozumění.

Uvedená díla mají rozdílný charakter. *Der moderne Kapitalismus* je pokusem o syntézu systematického výkladu politické ekonomie a hospodářské historie, *Der proletarische Sozialismus* rozбором moderního socialismu a polemikou s marxismem a *Die drei Nationalökonomien* dílem čistě metodologickým. Je proto nutné brát ohled na specifičnost každého z nich.

² *Der moderne Kapitalismus* I, str. 21.

³ *Die drei Nationalökonomien*, str. 1.

⁴ *Tamtéž*, str. 6.

dárství“ se děje pomocí pojmů „hospodářský systém“ v teoretické a „hospodářské epocha“ v empirické části jeho díla. Oba tyto pojmy, a zejména první z nich, jsou pro Sombartovo učení velmi závažné. Přímou se nabízí paralela s Marxovým pojmem „společensko-ekonomická formace“. Pravděpodobně tu skutečně jde o určitý Marxův vliv, i když oba pojmy nelze ztotožnit, a to jednak pro světonázorové rozdíly, na které příležitostně narazíme dále, jednak proto, že Sombartovy pojmy „hospodářský systém“ a „hospodářská epocha“ jsou do jisté míry užší než pojem Marxův a někde se blíží i pojmu „výrobní způsob“. Zahrnují však i některé prvky nadstavby, a to především působení státu a některé prvky společenského vědomí. Na druhé straně však Sombart do značné míry opomíjí výrobní vztahy nebo je chápe jen jako vztahy pracovní a zdaleka z nich nevyvozuje takové závěry jako Marx.

Hospodářský systém je podle definice podané v *Die drei Nationalökonomien* „smysluplnou jednotu jevící hospodářský způsob, v němž základní součástí hospodářství vykazují určité utváření“.⁵ Co však zaručuje tuto „smysluplnou jednotu“? Myslím, že vzor časovému rozpětí se můžeme obrátit k druhému vydání Sombartovy knihy *Der moderne Kapitalismus*: zde je hospodářský systém definován jako „určitá organizace hospodářského života, uvnitř níž vládne určité hospodářské smýšlení a je používána určitá technika“.⁶ V témž díle, jenom o pár stránek dále, nacházíme výrok: „V různých dobách převládalo různé hospodářské smýšlení a je to duch, který mu dává přiměřenou formu a tím tvoří hospodářskou organizaci“.⁷ Určujícím faktorem hospodářského života je tedy duch. V Sombartových pracích se setkáváme s dvojným pojetím ducha, jež můžeme pro větší názornost nazvat pojetím sociologickým a romantickým:

1. sociologické pojetí: duch je to, co je společné všem duševním pochodům lidí v daném období;

2. romantické pojetí: duch je obecná veličina objektivní a neodvoditelná z duševních pochodů lidí, k nimž lze jistě počítat i hospodářské smýšlení. Naopak tato, veličina hospodářské smýšlení ovlivňuje. Rodí se neznámo odkud a mizí až po úporném zápase s duchem nastupujícího období, který také vzniká za naprosto neznámých okolností.⁸ Duch, o němž zde Sombart píše, je obdobou onoho ducha, který v různých podobách, ale většinou jako duch národní, existoval v německých duchovních vědách už od dob romantiky a Hegela, jak vysvítá z výstižného zpracování tohoto problému v Rothackerově knize *Einleitung in die Geisteswissenschaften*. Tato podobnost je ještě nápadnější, uvědomíme-li si, že Sombart chápe vývoj jako rostoucí uskutečňování ideje v dějinách.⁹ Jestliže však je duch určující silou, neznamená to, že technika je záležitostí nepodstatnou. Naopak. Hospodářský život je vybudován na určitém počtu duchovních, materiálních, přirozených a umělých daností. A musíme přiznat, že určitá úroveň techniky je nutnou podmínkou nebo předpokladem uskutečnění ideje.

⁵ *Tamtéž*, str. 184.

⁶ *Der moderne Kapitalismus I*, str. 22.

⁷ *Tamtéž*, díl I, str. 25.

⁸ Některé náznaky umožňují říci, že je tu určitá podobnost s Marxovou myšlenkou o vzniku jedné společensko-ekonomické formace v lůně předchozí.

⁹ *Die drei Nationalökonomien*, str. 188.

V I. díle *Der moderne Kapitalismus* na str. 330 se píše: „Psát dějiny znamená ukazovat, jakými cestami se národní duch blíží k svému cíli, co mu při jeho úsilí překáží, co ho podporuje. Jinak řečeno: znamená ukázat, v jakém rozsahu a jakými prostředky je uskutečňována idea ležící v základě národa nebo skupiny národů.“

Když takto teoreticky vyložil Sombart svůj postoj k hospodářskému systému, obrátil se k jeho konkretizaci v dějinách. K tomu slouží pojem hospodářské epochy, tj. „časového rozpětí, během něhož vykazuje hospodářský život rysy příslušející určitému hospodářskému systému“.¹⁰ Podle toho, jakým způsobem se hospodářský systém v hospodářském životě uplatňuje, rozeznává Sombart epochu ranou, vrcholnou a pozdní. Ale ani ve vrcholné epoše není vládnoucí systém systémem jediným. Chová v sobě zárodky nového hospodářského systému i zbytky starých hospodářských forem. Je dokonce „zákonem“ hospodářského vývoje, že čím je hospodářský život pokročilejší, tím více forem hospodářského života obsahuje. To proto, že staré formy nemizí tak rychle jako přibývají nové.

Politická ekonomie operující především shora uvedenými pojmy je v Sombartově pojetí zkušeností, kulturní a společenská věda.¹¹ Takové čistě ekonomické pojmy jako je např. „kapitál“ považuje Sombart za pomocný technologický aparát.

Protože základem všech společenských pochodů je existující společenský systém, stává se pro Sombarta politická ekonomie společenskovědní kategorií a konečně sociologií. Sombartovým přínosem pro tuto vědu, přínosem, který využívá i v sociologických partiích svých politicko-ekonomických spisů, je analýza svazů. Sombart vychází z dělení sociálních jevů na obsah a formu, přičemž formu (tj. vše, co je ve společnosti duchovní) dělí na vnější a vnitřní. Základní formou je forma vnější, tj. smyslové vztahy, v nichž se ocitají lidé, svazy. Při určování příslušnosti ke svazu je rozhodující stránka duchovní. Svaz (pravá sociální skupina) vzniká tehdy, jestliže jsou lidé spojeni smyslovým vztahem. Jaký význam přikládá Sombart svazu, vysvětlí z následujícího citátu: „Teprve tato příslušnost ke svazu dává každému individu u jeho smysl a význam.“¹² Sociologie je tedy učení o svazech. Základním znakem svazu je duchovní spojení. Jestliže tento znak chybí, mluví Sombart o nepravém svazu. Pravé svazy dělí Sombart podle vztahu k transcendentnu. (To je pojem, který se u něho objevuje dosti často, ale nikde není přesněji určen. Zásadně je možno říci, že transcendentní svět není přístupný empirickému bádání, lze k němu proniknout jen pomocí metafyziky, což je způsob myšlení, kterým se Sombart jako speciální vědec odmítá zabývat. Nepopírá však zasahování transcendentního světa do empirické skutečnosti, jak se děje právě zde.) Podle vztahu k transcendentnu dělí Sombart svazy na ideální a reálné. Ideální svazy jsou lidem dány. Reálné svazy tvoří lidé a mohou být dvojí:

1. finální svaz, tj. takový, jehož členy spojuje stejný účel,
2. intencionální (jeho členy spojuje stejný zájem; v tomto svazu chybí organizace — vymyká se tedy pojmu svazu u Maxe Webera). Analýza posledního z nich je zvláště cenná už jen proto, že navozuje problém vzniku svazu ze statistické skupiny. In-

¹⁰ *Die drei Nationalökonomien*, str. 228.

V druhém díle *Der moderne Kapitalismus* na str. 3 je definice, znějící takto: „Hospodářská epocha je historicky časové rozpětí, během něhož nese hospodářský život postřehnutelný zvláštní druhový charakter hospodářského života, nebo — protože obecný druhový charakter hospodářského života určujeme podle převládání nějakého hospodářského systému — během něhož vládne určitý hospodářský systém (sám nebo vedle jiných).“ Tato definice je tedy svým obsahem totožná s definicí pozdější.

¹¹ *Die drei Nationalökonomien*, str. 174.

¹² A. Vierkandt, *Handwörterbuch der Soziologie*, str. 222 (Grundformen des menschlichen Zusammenlebens, zpracoval W. S.).

tencionální svaz je vlastně společenství lidí, které spojuje společný objekt zájmu, přičemž však toto společenství není dosud institucionalizováno.¹³

Protože politická ekonomie má být především vědou, vyžaduje pro ni Sombart pouze přísná vědecká hlediska. Za zvlášť nevhodné považuje tzv. politické hledisko, které prý velmi ztěžuje poznání příčinných vztahů. Pokud jde o empirická fakta, pak ta má vědec pouze zaznamenávat a ne je mravně hodnotit. Veškeré hodnocení patří do filosofie hospodářství, kterou má tvořit ontologie hospodářství, kulturní filosofie a etika hospodářství, které se zabývají hodnotami. Filosofie hospodářství však nepatří do oblasti vědy, protože se zabývá transcendentnem. Jsou tu konečně i další příčiny: Sombart poukazuje na relativnost našeho poznání, spočívající v tom, že je ovlivněno dobou. Z toho mu vyplývá nutnost poukázat při řešení sporných otázek na jejich světonázorové pozadí, snažit se světonázorové otázky vyloučit, tj. vyloučit osobní hodnotové soudy a převést všechny problémy na základ evidence a dokazatelné zkušenosti. Politická ekonomie je tedy možná jen tehdy, když se do našeho poznání nebudou vměšovat metafyzické prvky. Důvody pro vyřazení hodnotových soudů jsou dva: teoretický a praktický. Základem prvního z nich je zjištění, že soudy o bytí a soudy o hodnotách leží na dvou různých rovinách a že by tedy jejich společné používání narušovalo jednotnost systému. Praktický je používání hodnotových soudů nevhodné proto, že správnost vědeckého poznání má být dokazatelná. A bylo by paradoxní dokazovat správnost hodnotového soudu.¹⁴ Tímto způsobem vyloučil Sombart z politické ekonomie veškeré hodnocení a tak se může také obrátit proti její „etizaci“, což je v tomto pojetí přenášení subjektivních soudů do vědy. Touto vadou trpí zejména ty společenskovední práce, které hodnotí vše z hlediska dobra pro dělníky. A tak může konečně Sombart říci, že sice mohou existovat socialističtí a buržoazní ekonomové, ale politická ekonomie že je jediná.

Jako každá věda, má i politická ekonomie svou část teoretickou a empirickou. Sombart vidí obě tyto stránky v jednotě a programaticky prohlašuje, že je příslušníkem nového směru, který neuznává rozdělení na teoretiky a historiky.¹⁵ Historická věda mu totiž v tomto případě zastupuje empirii — je empirií pro všechny kulturní vědy. Základním článkem ve vědě je teorie. Ona hledá podstaty jevů a ona tvoří systémy, bez nichž by byly pojmy bezvýznamné. „Každý pojem je pojmem jen v systému.“¹⁶ V teorii se tvoří schémata důležitá pro pochopení empirických fakt. O Sombartově pojetí těchto schémat se širěji zmíním tam, kde se budeme zabývat jeho chápáním zákonů. Na tomto místě chci jen poznamenat, že právě toto pojetí činí pochybným to, co tvrdí o vztahu teorie a empirie, že totiž empirie je ve skutečnosti závislá na teorii pouze jako na prostředku, který má vědu dovést k cíli, tj. k pochopení empirických fakt a jejich souvislostí. A právě tomuto vztahu přikládá Sombart také velký význam: „V obratu vztahů účel — prostředek mezi teorií a empirií se jeví nejjasněji celý velký rozdíl mezi přírodovědným a kulturněvědným pojetím politické ekonomie“ (proložil W. S.)¹⁷

Sombart se tedy otevřeně hlásí k německé duchovně. Jeho postoj k ní má však jakýsi syntetizující ráz podobně jako postoj Maxe Webera, jak jsme konečně viděli

¹³ Rozbor Sombartova pojetí svazu by si zasloužil hlubší pozornosti už proto, že jde o nový pohled na sociální jevy, pohled, který může mít značný metodologický význam. Jeho hodnotu však snižuje základní kritérium Sombartova dělení svazů, tj. jejich vztah k transcendentnu.

¹⁴ *Die drei Nationalökonomien*, str. 286—290.

¹⁵ *Der moderne Kapitalismus I*, str. XVI.

¹⁶ *Die drei Nationalökonomien*, str. 248.

¹⁷ *Tamtéž*, str. 319.

i na snaze o co nejužší spojení politické ekonomie a sociologie. Už jen to, že se Sombart obrací k dějinám hospodářským, ukazuje na jeho odlišnost od německého dějepisce, které protěžovalo především politickou historií. Zde se jeví mimo jiné i vliv Marxův, který je ostatně v této době patrný v mnoha společenských vědách. U Sombarta jej lze rozeznat na mnoha místech. Často si Sombart tento vliv uvědomuje. Ale lze jej vystopovat i tam, kde se Sombart pokouší pochopit hospodářství ve společenskohistorických souvislostech, i když právě na těchto místech on sám kritizuje Marxe za jednostranný důraz na prioritu hospodářství a konec konců techniky. Na druhé straně důraz na význam státu ukazuje na Sombartovu závislost na německém dějepisce. Stát má u něj pro vývoj kapitalismu velmi pozitivní význam. Zde se také Sombart prohřešuje proti své zásadě vzájemného působení, když se nezmiňuje o vlivu kapitalismu při vytváření moderního státu, který se v jeho práci objevuje takřka jako cizí prvek nezařazený do příčinných souvislostí. Je ovšem třeba podotknout, že Sombart byl kritizován O. Hintzem právě za nedostatečné ocenění významu státu.¹⁸

Další charakteristický rys německého dějepisce, který je zřetelný v Sombartově díle, je jeho postoj k demokracii. Jestliže ji v *Der moderne Kapitalismus* pouze konstatuje jako jeden z průvodních jevů kapitalismu, objevuje se v *Der proletarische Sozialismus* jakýsi aristokratický odstup od demokratických ideálů vystupňovaný až k nervóznímu odporu proti všem nivelizujícím tendencím, s nimiž mnohde demokracii ztotožňuje. Toto stanovisko je vysvětlitelné tím, že ačkoliv i v *Der proletarische Sozialismus* zdůrazňuje Sombart své přísně vědecké cíle, jde o dílo, které má vážný politický podtext, na jednom místě dokonce vyjádřený i slovně.¹⁹

Obecné příčiny tohoto Sombartova do jisté míry ojedinělého postavení analyzoval J. Kudrna ve své práci *Historie, filosofie a politika v NSR*. K důvodům, které uvádí, lze přidat ještě příčinu jedinečnou, která spočívá v předmětu Sombartova zájmu: tím, že si Sombart vybral za své téma dějiny hospodářství, nemohl se spokojit s pouhým odkazem na individuality nebo na ducha, i když je u něj samozřejmě také, a to dosti často, nalézáme. Musel používat kvantitativních metod, což jej nutně přivedlo do blízkosti sociologie a pojmu „masový jev“ a to zpětně ovlivnilo jeho pojetí historie. V metodologii sociologie se podle Zeigenfusse dostal i Sombart a Below poprvé alespoň do slabého kontaktu se statistikou. Sombart jí především v *Der moderne Kapitalismus* používal jako názorný prostředek. Jako poznávacího prostředku ji však odmítl používat, protože se obával — a v tom sdílel názor O. Spanna — že by ho takové použití statistiky přivedlo do přílišné blízkosti přírodních věd.

V *Der moderne Kapitalismus* narazíme sporadicky na Sombartův vztah k jiným společenským vědám. Nejméně jasný je jeho vztah k právní vědě. Pouze zdůrazňuje, že zatímco právníci se zajímají jenom o formu hospodářského života, zajímá se sociologie a hospodářská historie především o jeho obsah, a to i po stránce kvantitativní.²⁰ Tak se dostává k pojmu „masový jev“, tj. k takové situaci, v níž jednotlivé jevy mají určité shodné znaky.²¹ O masové jevy, alespoň jistého typu, by se měla zajímat i historie, která nemá zkoumat pouze jevy jedinečné, — ale a to hlavně — jevy opakující se. Toto pojetí historie mu umožňuje, aby věta „Historický způsob úvahy je

¹⁸ O. Hintze, *Der moderne Kapitalismus als historisches Individuum*. Historische Zeitschrift, Bd. 139, 1929.

¹⁹ *Der proletarische Sozialismus* I, str. 216 a 217.

²⁰ *Der moderne Kapitalismus* II, str. 144 a tamtéž, díl I, str. 314.

²¹ *Tamtéž*, díl III, str. 587.

apriori každé politicko-ekonomické teorie²² zněla logicky. Tak se opět dostávají do těsného sousedství politická ekonomie, sociologie a historie. Také politická ekonomie se zabývá masovými jevy — jen ty jsou hodny zaznamenání, protože právě v těch se manifestuje hospodářský duch. Toto pojetí je lehce slučitelné s pojetím předmětu historie, kterým je podle Sombarta „historické individuum, tj. jako jednota daný nebo pochopený útvar, jehož osud se sestává z více nebo méně početných kolektivních dějů“ (proložil W. S.).²³

Názor na úlohu historie prošel u Sombarta značným vývojem. V druhém díle *Der moderne Kapitalismus* Sombart píše: „Zdá se mi, že nejdůležitější úloha historika badatele tkví přece v tom, že odkrývá bezohledně pravé příčiny dění a pozná-li je, pak je označuje podle jejich podstaty, i když jsou mravně zavržitelné.“²⁴ Zde se ještě nepíše o tom, jaké jsou tyto příčiny. V *Die drei Nationalökonomien* se však už objevuje psychologické stanovisko. Sombart pokládá za jedinou vhodnou kauzalitu pro duchovní vědy kauzalitu motivační a zamítá veškerou metafyziku v historické vědě. Do té patří jen to, co se projevuje v jednání živých lidí. Zároveň tvrdí, že „vylučovat“ z takto pojaté „historické vědy nějakou část, protože není ‚hodnotná‘, je neoprávněný akt zvůle“.²⁵ Sombartův hodnotový relativismus při výběru předmětu zkoumání byl zčásti vynucen Sombartovým obratem proti přeceňování politických dějin. Jeho následkem je však zrelativizování celkového pojetí duchovních věd. Konec konců se však Sombart obrací proti této své zásadě, když v *Der moderne Kapitalismus* tvrdí, že nebude brát ohled na politické dějiny, které neurčují průběh hospodářského vývoje.²⁶ Tento odvrát od politických dějin, pro Sombartovo téma jistě účelný a vhodný, má i svou druhou stránku. Je příliš kategorický. Jedním dechem s tím totiž Sombart píše o tom, že průběh hospodářství je nezávislý na revolucích, a když, tak jen v tom smyslu, že revoluce jsou ničivým živlem. Politický aspekt tohoto prohlášení je zřejmý. Navíc Sombart, který jinde tak zdůrazňuje vzájemné působení všech složek lidské společnosti, od sebe odtrhuje život politický a hospodářský. Nedělá to jen v teoretickém prohlášení. I v praxi jeho výkladu pro něj revoluce neexistují, a ačkoli mluví o období vzniku kapitalismu, které bylo těchto událostí plné, nefigurují v jeho knize jako jeden z podstatných faktorů lidského vývoje, ať už jako příčiny nebo následky.

Zvláštní kapitolu by měl tvořit Sombartův postoj k přírodním vědám. Sombart se hlásí k německé duchovědě, ovšem, jak uvidíme, má na některé problémy své názory odlišné od názorů jejich představitelů. Je to zřejmě dáno, jak jsem již poznamenala, jeho tématem, které ho přivádí do blízkosti sociologie. Přesto je jeho postoj k přírodním vědám charakteristický. Jak v duchovních, tak v přírodních vědách poznáváme souvislosti. Ale u přírodních věd jde o „vnější přiřazení konstantních znaků jejich předmětu“.²⁷ Přírodní věda zkoumá jednostranné vztahy a části. Dá se říci, že jde o pouhou registraci zkoumaných souvislostí. Na rozdíl od přírodních věd zkoumá duchověda podstatu věci, tj. totalitu, v níž je zahrnuta i odpověď na otázku „proč“.²⁸ S tím souvisí také odlišnost tvoření pojmů v přírodních a duchovních vědách. Pro jeho osvětlení použiji obsáhlý citát z *Die drei Nationalöko-*

²² *Die drei Nationalökonomien*, str. 211.

²³ *Tamtéž*, str. 316.

²⁴ *Der moderne Kapitalismus* II, str. 1071.

²⁵ *Die drei Nationalökonomien*, str. 309—310.

²⁶ *Der moderne Kapitalismus* II, str. 14.

²⁷ *Die drei Nationalökonomien*, str. 235.

²⁸ *Tamtéž*, str. 112, 193—198.

nomien: „Protože všechny duchovědné pojmy jsou buď pojmy o duchovních pochodech nebo smyslové souvislosti artefaktů, jsou všechny hodnotově, smyslově nebo účelově vztaženy: Hodnota, účel nebo smysl jsou stejně obecné jako zvláštní: prožil jsem zároveň jak obecný, tak zvláštní účel a při tvoření pojmů jsem ho vtáhl do pojmu. Ale logicky budeme muset říci, že je obecný účel nebo smysl to dřívější, protože je apriori pro vznik jednotlivé věci. Bylo by tedy zcela chybné, kdybychom zde tvořili obecný pojem pomalým vzestupováním od konkrétní jednotlivosti a nechali ho tedy vzniknout ‚vypuštěním‘ znaků. Jeho obsah je stejně tak bohatý a ne snad bohatší než obsah zvláštního pojmu, protože skutečně vyjadřuje podstatu věci. Zatímco tedy, mohli bychom říci, jsou všechny obecné pojmy přírodních předmětů nominalistickými řádovými pojmy, jsou všechny obecné pojmy kulturních předmětů realistickými podstatnými pojmy, které mohou být jako rodové pojmy použity jen dodatečně, pokud jim podřadíme užší pojmy.“ (proložil W. S.)²⁹

Tento citát se vztahuje k mnoha pojmům, o nichž bude řeč dále. Zde bych pouze chtěla zdůraznit rozdíl mezi nominalismem přírodních a realismem duchovních věd. A ještě něco. Takovým duchovědným pojmem je bezesporu i Sombartem často v praxi užívaný „duch“. Na tomto místě se vrátím k dvojímu pojetí ducha, které jsem zatím uvedla na začátku článku, a pokusím se je zařadit časově. Pojetí, které jsem uvedla jako druhé, je časově pozdější. Pojetí uvedené jako první je vlastně ojedinělým výrokem z prvního dílu *Der moderne Kapitalismus* z roku 1916. Tento výrok ukazuje na závislost právě na tom pojetí tvoření pojmů, které později Sombart přenechal přírodovědci a zcela se ho vzdal ve prospěch porozumění. Změna probíhala někdy před rokem 1924, protože desáté vydání *Sozialismus und soziale Bewegung* (*Der proletarische Sozialismus*) je už budováno zcela na základě psychologické motivace, jak dosvědčuje ve své monografii věnované Sombartovi i Werner Krause.³⁰ V *Die drei Nationalökonomien* už Sombart vyhrazuje přírodovědeckému způsobu zkoumání v politické ekonomii jen velmi úzký okruh působnosti. Lze ho použít

1. při registraci přírodních jevů, pokud se vyskytují v oblasti zkoumání politické ekonomie,

2. na hranici přírodních a duchovních jevů, tj. tam, kde je člověk ve svém jednání ovlivněn svou povahou přírodní bytosti, a konečně tam

3. kde dosud nerozumíme smyslu duševně-duchovních jevů.³¹

Dále se tohoto způsobu dá částečně použít i tam, kde jde o kvantifikovatelné vztahy, např. při rozboru situace na trhu. Při duchovědném poznání tedy jde o poznání podstat. Ale tyto podstaty, odpovědi na otázku „proč“, se mohou velmi různit. Při rozboru pojmu „porozumění“ si ukážeme Sombartovy pokusy zachovat tomuto pojmu a hlavně výsledkům, získaným jeho použitím, nutnou míru objektivnosti. Přesto však jeho použití vede ke značné relativnosti duchovědného poznání, kterou připouští i Sombart.

Citovala jsem již místo, kde Sombart mluví o tom, že nelze nic vylučovat z historie jako „nehodnotné“, protože konec konců nemáme kritérium „hodnoty“ historických faktů. Důvody tohoto tvrzení vyplývají zcela jasně z výroku, který je o pár řádků dál: „Konečně přijde spíš na to, kd o něčem píše, než o čem píše.“ (proložil W. S.)³²

²⁹ *Tamtéž*, str. 136–137.

³⁰ W. Krause, *Werner Sombarts Weg vom Kathedersozialismus zum Faschismus*. Berlin 1962, str. 71.

³¹ *Die drei Nationalökonomien*, str. 291.

³² *Tamtéž*, str. 310.

Sombart tedy připouští radikální odlišnost hledisek hodnocení podle osobnosti vědce. To ovšem vede k tomu, že nemůže do duchovních věd připustit pojem pokroku. Jestliže pokrok v přírodních vědách znamená hromadění věcných znalostí, nedá se o něčem takovém v duchovědě vůbec mluvit, zvlášť když komplikovanost výkladů za kritérium pokroku považovat nelze. Tato zvláštnost duchovních věd je podle Sombarta vysvětlitelná jejich těsnou souvislostí s filosofií a uměním, v nichž je pokrok také nemožný. Dějiny duchovnědy jsou vyplněny shromažďováním útvárů s vlastním uměleckým nebo filosofickým obsahem, z nichž každý může být pochopen jen z ducha své doby. Na rozdíl od umění a filosofie chce však duchověda být čistě věcným myšlením — vědou. „V tomto neustálém napětí mezi požadavky vědy a pohřížeností ve filosofii a umění se jeví nejvnitřnější podstata duchovědy“ a také jejich tragédie.³³

Na rozdíl od Droysena a vůbec historismu odmítá Sombart dělení věd na monotetické a idiografické. Je jedním ze základních znaků vědy, že se zabývá obecným. A duchovní vědy jsou přece vědami. Bez použití obecných pojmů by nebylo možné vědecké vyjadřování. A tak Sombart dělí pojmy na pojmy individuální (např. moderní kapitalismus) a rodové. Rodové pojmy jsou pojmy značně obecné. Přesto je duchověda může používat zrovna tak dobře jako přírodověda. Střed mezi pojmem individuálním a pojmem rodovým tvoří typ, který se rodovému pojmu blíží tím, že shrnuje znaky více individuí, a individuálnímu tím, že v jistém smyslu označuje ještě konkrétní. Polem použití typů (např. velkobanka) je právě duchovní věda. Faktem ovšem je, že tyto typy potřebují často časové nebo zeměpisné ohraničení, ale to už Sombart ponechává taktu badatele.³⁴

Stejně jako proti historismu se obrací Sombart proti psychologismu. Podle Sombarta je psychologismem domněnka, že všechny duchovní vědy jsou jen úžitou psychologií. Takto pojatý psychologismus je jednak špatnou aplikací přírodovědeckého způsobu úvahy na duši, za druhé je znemožněn už jen tím, že vlastním předmětem duchovních věd je kultura, která však není ani duševním ani tělesným jevem, nýbrž jevem duchovním: nelze ji tedy zkoumat pomocí vědy zaměřené na duševní život lidí. Také o společnosti platí, že v ní působí i jiné jevy než jevy duševní.³⁵

Chybám psychologismu a historismu se chce Sombart vyhnout použitím metody porozumění. Tato metoda u něj prošla určitým vývojem. V *Der moderne Kapitalismus* se s jejími náznaky setkáváme jen zřídka. Systematicky rozpracovaná je až v *Die drei Nationalökonomien*. Už v *Der moderne Kapitalismus* klade důraz na pátrání po smyslu jevů a na jejich syntézu.³⁶ Porozumění masovým jevům znamená v hospodářském životě porozumět shodě, tj. odkrytí její důvody ve stejnosti účelů, které jsou dány prvotními vlastnostmi lidí, historickým chováním a historickou situací, dále ve stejnosti prostředků dané jednak přírodními, jednak racionálními příčinami, a konečně ve stejnosti podmínek, která je chápána jako „stejnost všech oněch objektivních daností, které jsou při provádění jejich účelů pro lidi určující.“³⁷ Tyto podmínky mohou být buď přírodní nebo kulturní, přičemž kulturní podmínky jsou ovlivněny hospodářským systémem, dějinami národa a jeho současnou situací.

³³ *Tamtéž*, str. 340.

³⁴ *Tamtéž*, str. 238—243.

³⁵ *Tamtéž*, str. 162 a 166.

³⁶ *Der moderne Kapitalismus* I, str. XVIII.

³⁷ *Tamtéž*, díl III, str. 589.

Už v prvním díle *Der moderne Kapitalismus* zdůrazňuje Sombart důležitost lidského faktoru v dějinách právě z hlediska psychologické motivace.³⁸

Základem teorie porozumění³⁹ je tvrzení, že rozumíme jen tomu, co můžeme sami udělat, a že poznáváme stejné stejným, tj. pohybuje se v určité duchovní atmosféře, na niž je naše porozumění vázáno. Sombart se ostře ohrazuje proti spojování teorie porozumění s behaviorismem a intuicí. Behaviorismus používá čistě přírodovědecké pojmy, patří tedy do Sombartem zavrhané aplikace přírodovědeckého poznání na společenskou skutečnost. Intuice je ve vědě naprosto nepřipustná. Stejně jako intuice spočívá ovšem i věda na názoru individuálního, avšak pro vědu je charakteristické používání kategoriální soustavy, používání obecných pojmů.

Sombart rozpracovává celý systém druhů porozumění: čisté porozumění smyslu, věcné porozumění a porozumění duši. K porozumění smyslu počítá porozumění idejím, porozumění potencionálním částem hospodářského systému, a to jednak analyticky jako možnostem utváření hospodářského života, jednak synteticky jako soustředění těchto možností do smyslových systémů. Dále sem patří porozumění obecným kategoriím hospodářství, jako je např. kategorie spotřeby zboží, druhů spotřeby zboží, věcných statků, hospodářské hodnoty zboží, vzniku spotřeby zboží a racionální schéma utváření potřeby. Pod věcné porozumění patří porozumění skutečnému hospodářství, určení jeho příslušnosti ke smyslovým souvislostem, tedy porozumění historické. Smyslová souvislost může být účelová, dále stylová, když ráz jednotlivin je určen smyslem celku, a konečně vztahová, tj. taková, která existuje jen v našem myšlení. Do vztahové souvislosti patří i národní hospodářství.

Porozumění duši Sombart dále nedělí, ale zdá se, že právě ono je to, co ho v *Die drei Nationalökonomien* nejvíc zajímá. Souvisí to zřejmě s jeho obratem k psychologickému zdůvodňování historických jevů, o němž jsem se zmínila už dříve. Tento obrat nebyl nijak náhlý a už v prvním díle *Der moderne Kapitalismus* nacházíme náběhy k tomuto pojetí, omezené ovšem častými poukazy na mnohostrannost ovlivňování. Tyto poukazy, i když v menší míře, nechybějí ani v *Die drei Nationalökonomien*, ale ve srovnání se významem připisovaným motivaci působí dosti deklarativně. Při výkladu porozumění duši se Sombart snaží zajistit své metodě co největší objektivnost. Nezavrhuje sice problém prožitku, který má badatele přivést k podstatě, smyslu věci, který má být pomocí pojmového aparátu, jímž vědec disponuje, zprostředkován širší veřejnosti. Ale zdůrazňuje, že duši rozumíme pouze skrze ducha, na němž se účastní všechny duše. Rozumíme tedy vždy jen obecnému. Proto je nutné, abychom si stále uvědomovali, že každý motiv je zařazen do nějaké smyslové souvislosti, kterou musíme znát, chceme-li mu rozumět. S tím souvisí i upozornění, že všechny psychologické kategorie mají historické rysy. Tento Sombartův postup je podle názoru Charloty Engel-Reimersové zároveň pokusem o syntézu v boji o metodu v německé sociologii.⁴⁰

Dále je tu konstatování, že politická ekonomie se má zabývat reálnými průměrnými motivacemi v typicky se vracejících řadách motivů, což zřejmě souvisí se Sombartovým pojetím masového jevu. Myslím, že prvním dvěma pravidlům zcela

³⁸ *Tamtéž*, díl I, str. 547.

Na jiném místě Sombart píše, že chceme-li pochopit sociální útvar, musíme se ptát po vůdčí ideji, která vedla k jeho vzniku, tj. ptáme se po jednotě společných a vědomých zájmů v rozhodujícím okruhu osob.

³⁹ *Die drei Nationalökonomien*, str. 193—234.

⁴⁰ Ch. Engel-Reimers, *Der Methodenstreit in der Soziologie*. Schmollers Jahrbuch, Bd. 56 1932/1, str. 96.

odpovídá Sombartova obava před anachronismy, kterou vyslovil 14 let před napsáním *Die drei Nationalökonomien*: „Musíme se vyvarovat toho, abychom vykládali stavy existující v raně kapitalistické epoše představami třídních protikladů, hospodářských zájmů a jinými individualistickými kategoriemi, jak je vytvořila naše doba.“⁴¹ Jistěže se tento strach před anachronismy a úzkostlivý historismus dá interpretovat jako pokus o omezení důrazu na sociální jevy objevujícího se v novodobé a především marxistické historiografii. A není konečně metoda, která se v takové míře opírá o psychologické zdůvodňování důsledkem, byť neuvědomělým, téže tendence? Nelze chápat výzvu k porozumění zařazením motivů a tedy i jednání jimi vyvolaných do přísně historické smyslové souvislosti jako výzvu k použití podobného způsobu myšlení, jako byl ten, jehož používali lidé, o něž se jedná? (Např. lidé v raném kapitalismu.) Jistěže je historikovo bádání nemyslitelné bez odhalení myšlenkových pochodů lidí ve zkoumaných dobách, vždyť toto myšlení je jistě nikoli nevýznamným faktorem celé souvislosti vztahů zkoumané epochy. Ale nemůžeme si proto dovolit zapomínat na ostatní faktory, na to, co je za tímto myšlením. Praktickým důsledkem tohoto Sombartova metodologického postulátu je totiž v *Der proletarische Sozialismus* a v *Der moderne Kapitalismus* popření existence tříd ve všech těch historických obdobích, ve kterých chybělo třídní vědomí.

Sombart se vši rozhodností zamítá pro duchovní vědy mechanickou kauzalitu. Zůstává však na poli příčinného vysvětlení společenského dění, naopak, kritizuje Stammlera za zavedení teleologismu do politické ekonomie,⁴² a poukazuje na motivační kauzalitu. Jen ta je pro duchovědy relevantní. „Vykládat kauzálně geneticky nějaký kulturní pochod znamená: přiřazovat mu určitý motiv jako dostatečný důvod.“⁴³

„Příčiny, tj. hnačí působící síly, jsou pro nás motivy lidského jednání a jen ty.“⁴⁴ Marxistické tážení po pozadí motivů se podle Sombarta vystavuje nebezpečí vzniku nekonečné řady příčin. Sombart v duchu svého metodologického relativismu uznává možnost různých druhů výkladu, ale domnívá se, že důkladná analýza motivů by měla být předpokladem každého z nich.

Jestliže metoda porozumění klade takový důraz na motivy lidského jednání, musí předpokládat, že toto jednání vyplývá ze svobodné lidské vůle. Bez tohoto předpokladu by byla nesmyslná. Proto všechno ostatní, co tuto vůli ovlivňuje, co podmiňuje konkrétní tvářnost lidských přání, může být považováno pouze za podnět nebo podmínku. Tomuto teoretickému vysvětlení v *Die drei Nationalökonomien* odpovídá zmínka v druhém díle *Der moderne Kapitalismus*,⁴⁵ že „rozumější“ politická ekonomie vysvětluje dění tím, že za příčiny považuje vůli svobodně se rozhodujících osob. Politická ekonomie tedy hledá „zájmy“ a určuje důvody, proč určité zájmy a jimi vyvolané jednání mělo právě ty které účinky. Zde právě je místo pro objektivní podmínky dané logikou věcí, společenskými vztahy a prostředky. Že náznaky tohoto pojetí existovaly již v ranějším období Sombartovy práce, dosvědčuje i jeho výrok v prvním díle *Der moderne Kapitalismus*: „Kapitalismus je dílo jednotlivých vynikajících mužů — o tom nemůže být pochybnosti,“⁴⁶ se

⁴¹ *Der moderne Kapitalismus* I, str. 809.

⁴² *Die drei Nationalökonomien*, str. 172.

⁴³ *Tamtéž*, str. 235.

⁴⁴ *Tamtéž*, str. 223.

⁴⁵ *Der moderne Kapitalismus* II, str. 844—5.

⁴⁶ *Tamtéž*, díl I, str. 836.

kterým zcela souhlasí i následující věta ze třetího dílu:⁴⁷ „Hospodářství vyspělého kapitalismu ve své celkové stavbě vyrostlo z tvůrčí iniciativy několika málo jednotlivců.“

Na rozdíl od Maxe Webera, Sombart jak při teoretickém rozboru pojmu porozumění, tak při praktickém využití této své metody neakcentuje tolik racionalismus ve svých schématech. Často sleduje i různé iracionální motivy dané např. tradicí nebo zvykem. V *Die drei Nationalökonomien* např. konstatuje, že shodnost motivace je určena kromě ducha a objektivních okolností i krví (rasou). Pravděpodobnost racionální motivace se však zvětšuje s vývojem hospodářství od neracionálního řemeslného hospodářství až po zcela racionální hospodářství pokapitalistické (kollektivistické nebo socialistické). V Sombartově pojetí je tedy racionalismus obecnou tendencí, dalo by se dokonce říci i obecným zákonem, nikoli však konstitutivním prvkem.

Metoda porozumění má ovšem svoje hranice. Je to jednak tam, kde smysl není, i když by tam měl být, např. v chování duševně nemocných lidí, nebo tam, kde smysl není, protože tam být nemůže, tj. tam, kde jednání lidí závisí na přírodní skutečnosti. Tam potom nastupuje přírodní věda. Konečně neplatí metoda porozumění pro říši absolutna, tj. pro to, co má být. To už je oblast příslušející filosofii hospodářství.

Na celou teorii motivu, tak, jak se vyskytuje u Sombarta, lze vztáhnout kritiku, kterou věnoval Weberově teorii motivu J. Szcsepaňski. Celá tato toerie je založena na předpokladu, že víme, jaký je přesný vztah jednání k motivu. Protože právě toto poznání chybí a je nahrazováno pouhou intuicí, je celá koncepce „rozumějící sociologie“ a „rozumějící politické ekonomie“ labilní.⁴⁸

V každé teorii je důležitý pojem zákona. Sombart neuznává zákon ve smyslu myšlenkového odrazu objektivního pochodu ani ve smyslu tohoto pochodu samotného. Takové zákony — abstraktní zákony — jsou vždy induktivní, ať je tvoří přírodní vědy nebo tzv. „řadící“ politická ekonomie, budovaná na principech přírodních věd. „Rozumějící“ politická ekonomie však připouští přírodovědecké zákony jen jako pomocné prostředky. Její zákony jsou chápány ve smyslu nutného bytí a dění. Ale takové zákony pro empirickou skutečnost neexistují. „Nutnost, tj. zákonitost... existuje jen v oblasti a priori.“⁴⁹ „V oblasti kulturní, zvláště v lidské společnosti, existuje něco jako smyslově nutné vztahy. Tvoří to, co nazýváme smyslovou zákonitostí, a my jmenujeme ony věty odvozené ze smyslu a priori jejími zákony.“⁵⁰ Takové zákony jsou jednak zákony velikostní odvozené z matematické zákonitosti, zákony strukturální, odvozené z podstatné zákonitosti, a končeně zákony fikční, odvozené z racionální zákonitosti, tj. ze zákonitosti vztahu účelu a prostředku. Tyto fikční zákony považuje Sombart za nejdůležitější. Mají podobnou funkci jako ideální typy (i když tuto terminologii Sombart nepřijímá). Jsou to racionální schémata, která ukazují, jak by probíhal vývoj, kdyby byly splněny určité podmínky. Jsou naprostým opakem přírodních zákonů: jsou to aprioristické pravdy bez vztahu k empirickému bytí: „Jejich pravdivostní hodnota je v racionalitě jejich obsahu.“⁵¹

Ideální typ u Maxe Webera znamená určité schéma, představu, jak by určitý vývoj probíhal, kdyby působily určité faktory. Pro politickou ekonomii padá v úvahu

⁴⁷ *Tamtéž*, díl III, str. 12.

⁴⁸ J. Szcsepaňski, *Sociologia*, Bratislava 1967, str. 417—419.

⁴⁹ *Die drei Nationalökonomien*, str. 252.

⁵⁰ *Tamtéž*, str. 253.

⁵¹ *Tamtéž*, str. 260.

jedině ideálně typické stupňování, které vychází ze zkušenosti, že každé lidské jednání je více nebo méně racionální; tuto racionalitu co nejvíce stupňujeme, až vznikne „homo oeconomicus“. To ovšem vyžaduje některé fiktivní předpoklady: že hospodářské jednání lidí používá vždy nejadektivnější prostředky — že tedy vyplývá z plné znalosti situace, a že je skutečně nezatíženo iracionálními vlivy.⁵² Tyto předpoklady ovšem většinou splněny nejsou a v tom je základ použití ideálního typu při určeni podmíněnosti skutečného hospodářského jednání pomocí určení vzdálenosti ideálního typu od skutečnosti.⁵³

Tuto metodu, která je ve spojení s teorií informace a jinými moderními postupy používána při analýze lidského chování i dnes, používá vydatně i Sombart. Nejprve stanoví ideální typ zkoumaných jevů a v následujících kapitolách zkoumá průběh ve skutečnosti. Tak např. ve třetím díle *Der moderne Kapitalismus* v páté kapitole nazvané Vnitřní hospodářská politika stanovil nejprve ideální typ opatření liberálního hospodářství a správy v rozsáhlém schématu, z něhož vybírám pouze hlavní body: Osvobození, opatření sloužící k zajištění hospodářského procesu a pozitivní podpora kapitalistických zájmů. Pak tato opatření sleduje v konkrétní situaci v jednotlivých zemích. Dokonalým příkladem využití ideálního typu může být i doporučení „řadit danosti pod hlediskem jejich stylu, tj. jejich příslušnosti k určitému hospodářskému systému. V našem případě můžeme vlastnost pracovních poměrů v době raného kapitalismu poznat nejlépe tehdy, když určíme větší nebo menší přiblížení k tomu tvaru pracovních poměrů, který musíme uznat jako přiměřený dokonalému kapitalistickému hospodářskému systému.“⁵⁴

V teorii se Sombart pokouší osvětlit ideální typ pomocí dělení pojmů na ideální a reálné. Reálné pojmy zachycují předměty tak, jak jsou, ideální pojmy vznikají vyloučením nepodstatných a stupňováním podstatných znaků.⁵⁵ Tak se vytváří jakési schéma, jehož pomocí lze zpětně určovat skutečné dění. Tvořit tato ideální schémata je úkolem teorie, jak vyplývá z určení předmětu: předmětem teorie je ideální, předmětem empirie reálné.⁵⁶ Jen proto se také může stát, že např. rozšiřování kapitalismu je v teorii docela dobře možné, kdežto ve skutečnosti se setkává s překážkami.

Tvoření těchto ideálních typů je podle Sombarta předpokladem každého zkoumání, ať už sociologického nebo např. právníckého. Rozdíl je jen v tom, že pro právníka existuje ideální typ v současném právu, kdežto sociolog si ho musí teprve vytvořit.

Ale pozor! Teorie sice tvoří schémata, ale jak vyplývá ze vztahu teorie a empirie, tato schémata jsou pouze prostředkem pro pochopení empirických fakt. Proto musí být účelná. Sombart varuje před takovými schématy, jako je např. Hegelova triáda,⁵⁷ a kritizuje mlhavá schémata vyjádřená ve formě zákonů a tendencí, které tvoří např. naturalistické teorie.⁵⁸ Samozřejmě, že do takto kritizovaných schémat patří i mnohé zákony marxistické ekonomie a marxistického pojetí dějin.

⁵² A. von Schelting, *Die logische Theorie der historischen Kulturwissenschaft von Max Weber und im Besonderen sein Begriff des Idealtypus*. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. 49, Tübingen 1922.

⁵³ M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* I, str. 11.

⁵⁴ *Der moderne Kapitalismus* II, str. 811.

⁵⁵ *Die drei Nationalökonomien*, str. 245.

⁵⁶ *Tamtéž*, str. 316.

⁵⁷ *Der moderne Kapitalismus* III, str. 797.

⁵⁸ *Tamtéž*, díl III, str. 308.

A především Sombart znovu a znovu zdůrazňuje, že „zákon nikdy neobsahuje nejmenší výpověď o skutečnosti“ (proložil W.S.).⁵⁹ Když ale „pro skutečnost neexistují zákony ve smyslu vědeckých soudů o nutném bytí nebo dění“,⁶⁰ jak to vypadá se skutečností? Je to nedešifrovatelný chaos jevů? Jistěže ne. Sombart pro ni pouze odmítá mechanistické zákony chápané ve smyslu absolutní nutnosti. Na tom, že k těmto zákonům přiřazuje i některé základní marxistické zákony, má vinu jeho silný odpor k dialektice, bez níž jeho důraz na vzájemné působení jevů zůstává stále více méně formální.

V empirické skutečnosti pátrá Sombart po shodě. V souvislosti s masovými jevy i na jiných místech už o ní bylo řečeno tolik, že další opakování by bylo nemístné. Stačí říci se Sombartem, že základem pro teorii shody v hospodářském životě je „systém možností připadajících v úvahu jako důvody pro shodné utváření“.⁶¹ Tyto možnosti jsou náhodné a nutné a ukázali jsme již, že spočívají jednak v motivaci, jednak v objektivních podmínkách. Takto pojatá shoda však nemá co dělat se zákonitostí; Sombart pro ni používá slovo „tendence“, tj. „do budoucnosti projektované dění“.⁶² Příkladem takové tendence může být už citovaný „zákon“ hospodářského vývoje o růstu počtu hospodářských forem s pokrokem hospodářství. Taková tendence si nečiní nároky na absolutní nutnost. Je jí pouze vlastní určitý stupeň pravděpodobnosti, který kolísá v závislosti na historické situaci, v níž byla předpověď vyslovena.

Jestliže při pokusu o metodologický rozbor *Der moderne Kapitalismus* se setkáme s kombinací několika metod, dostává se v *Der proletarische Sozialismus* do popředí právě metoda porozumění. Souvisí to se Sombartovým názorovým vývojem a jeho ovlivněním některými názory Maxe Schelera. Waldemar Zimmermann se domnívá, že šlo i o ovlivnění světónázorové v tom smyslu, že se Sombart orientoval na věčné hodnoty lidstva, které tkvějí hlouběji než v pomíjivé říši věcných statků. To mu také umožnilo chápat socialismus a kapitalismus jako sobě rovnocenné vývojové stupně.⁶³

Metoda porozumění se v *Der proletarische Sozialismus* stává především hledáním motivů nejen pro jednotlivá jednání, ale i pro existenci celé filosofické soustavy marxismu a proletářského hnutí. Na výsledku Sombartova rozboru příčin socialismu lze potom ukázat oprávněnost Szczepeaňského kritiky motivační teorie. Slabin tohoto Sombartova díla (jedná se o první díl *Der proletarische Sozialismus* z r. 1924) si povšiml i Zimmermann, který ve svém v celkovém hodnocení ideálního typu socialismu v tomto Sombartově díle naráží na Sombartovy zmínky o fenomenologické metodě: „Takové bezprostřední schéma je pro určení podstat vědecky pochybným východiskem, protože může získat sociální život jen v subjektivní fanzatii nazírajícího.“⁶⁴

⁵⁹ *Tamtéž*, díl III, str. 308.

⁶⁰ *Die drei Nationalökonomien*, str. 263.

⁶¹ *Tamtéž*, str. 272.

⁶² *Tamtéž*, str. 274

⁶³ W. Zimmermann, *Der proletarische Sozialismus (Marxismus) von Werner Sombart*. Schmollers Jahrbuch, Bd. 56, 1932/1, str. 445.

⁶⁴ *Tamtéž*, str. 447.

ZUR METHODOLOGIE DER FRÜHEN WERKE VON WERNER SOMBART

Werner Sombarts methodologischen Zutritt kann man im einzelnen Werk nicht abgetrennt — nur dem Objekt dieses Werkes nach — prüfen. Allen diesen Werken ist nämlich eine enge Verbindung zwischen der soziologischen und politisch-ökonomischen Seite gemein. Auch Sombarts Auffassung der Historie muß man in möglichst engem Bezug zu dem Objekt seiner historischen Forschung, die uns wieder eng zu den genannten Wissenschaften führt, begreifen. Dazu kommt dann Rücksicht auf die Sombarts philosophische Ansichten, die sich namentlich in Die drei Nationalökonomien und Der proletarische Sozialismus besonders stark äußern.

Sombart gibt keinen Fortschritt in geistlichen Wissenschaften zu. Faktische Kenntnisse kann man nicht verbreiten, die Änderungen der Ansichten und Streit zwischen deren Verteidigern kann man auf die Verschiedenheit der Standpunkte verweisen. Von denen bemüht er sich, die weltanschaulichen Standpunkte und gleichzeitig auch die Wertung, die seiner Meinung nach der Objektivität der Forschung schadet, auszuschließen.

In Sombarts Auffassung der politischen Ökonomie und überhaupt auch der Entwicklung des Kapitalismus ist namentlich ein Einfluß der deutschen Geisteswissenschaft sichtbar, mit welcher aber Sombart in der Frage des Allgemeinen widersprüchig wird, weiter der Einfluß von Marx und Max Webers ökonomischer Soziologie. Von Max Weber übernahm Sombart mit kleineren Modifikationen die Verstehungsmethode und den Idealtypus. Auch die Haltung zur Wertung ähnelt bei beiden. Unterschiedlich von Weber betont Sombart nicht so viel die Rationalität der menschlichen Handlung, die er in der Historie der wirtschaftlichen Entwicklung nur als Tendenz befolgt.

Sombart betont den Realismus der Geisteswissenschaften, welcher in Gegensatz zum Nominalismus der Naturwissenschaften steht. Seiner Meinung nach garantiert gerade Realismus der Geisteswissenschaften ihren Reichtum und — sozusagen — auch Lebhaftigkeit ihrer Begriffe und verhindert den Schematismus, welcher in Naturwissenschaften oder in politischer Ökonomie, die auf dem Prinzip der Naturwissenschaften gegründet sind, zu finden ist. In Sombarts Auffassung der Entwicklung spielt der Begriff des Geistes und der Idee eine große Rolle. Der Einfluß der Technik und übriger materieller Bedingungen ist darauf beschränkt, bloß eine Bedingung oder Voraussetzung der Verwirklichung der Idee zu werden.